

بررسی انتقادی گزارش‌های تاریخی در مسئله ازدواج حضرت خدیجه (س)

دکتر علی الماسی^۱

طاهره شفاقی^۲

چکیده

یکی از نقاط عطف زندگی پیامبر (ص)، ازدواج با حضرت خدیجه (س) است؛ زیرا از سویی، بسیاری از سران مکه و قریش به علت مکنت مالی و جایگاه ایشان، به دنبال ازدواج با خدیجه بودند. از سویی دیگر، ازدواج پیامبر با خدیجه (س)، موجب مشهور شدن و نیز تمکن مالی پیامبر شد. در مسئله ازدواج پیامبر با حضرت خدیجه، نقل‌های تاریخی متفاوت است؛ به گونه‌ای که برخی نقل‌ها موجب وهن حضرت شده است. لذا ضروری است متون تاریخی در این زمینه را بازخوانی کرد. هدف از نگارش این اثر، بررسی و نقد برخی از گزارش‌های نادرست درباره ازدواج پیامبر با حضرت خدیجه است؛ تا از این رهگذر برخی شبهات تاریخی و معاصر در این زمینه پاسخ داده شود. با بررسی و تحلیل وقایع مربوط به این ازدواج، ابتدا درباره چگونگی خواستگاری و سنت‌شکنی پیش‌آمده در این زمینه سخن گفته شده است. پس از آن، مسئله مهریه و شخص پرداخت‌کننده آن بررسی شده و نقل‌های نادرست، نقد شدند. سپس قضیه ثبیه یا باکره بودن حضرت خدیجه هنگام ازدواج با پیامبر و اقوال در این زمینه تحلیل و نقد شده است. همچنین دیدگاه‌های مختلف درباره سن ایشان در زمان ازدواج مورد تدقیق قرار گرفته است. در نهایت نظرات گوناگون درباره تعداد فرزندان ایشان واکاوی شده است. نتیجه اینکه بسیاری از نقل‌ها درباره ازدواج پیامبر با حضرت خدیجه درست نیست و با نقد علمی و مستند این نقل‌ها، راه‌یابی برخی شبهات مطرح‌شده در طول تاریخ و نیز دوران معاصر به‌خصوص از جانب مستشرقان، بسته می‌شود. این مقاله تحلیلی انتقادی به روش اسنادی و با مراجعه به کتب، سایت‌های معتبر و نرم‌افزارهای مرتبط نگاشته شده است.

واژگان کلیدی: ازدواج، حضرت خدیجه، سنت، گزارش تاریخی.

^۱. استادیار گروه معارف دانشگاه علوم پزشکی البرز، kashani1496@gmail.com

^۲. دانشجوی دکتری جامعه الزهرا (س) قم، رشته تاریخ اهل بیت (ع).

حضرت خدیجه (س) اولین همسر پیامبر اکرم (ص) بود که از نظر نسب به جد اعلای پیامبر (ص) می‌رسید. پدر او خویلد بن اسد و مادرش فاطمه (دختر زائد بن اصم) بود. او از نظر اعتقادی همچون اجداد خود قبل از پیامبر اکرم (ص) به دین حنیف بوده است. از یک سوی، به خاطر قرابت با پیامبر اکرم (ص) و از دیگر سوی، مشاهده اخلاق حمیده و شنیدن پیشگویی‌ها و اخبار مبنی بر رسالت پیامبر اکرم (ص) دل‌باخته‌ی مقامات معنوی حضرت گردید و حاضر شد تمام شخصیت و دارایی خود را برای رسیدن به آن فدا کند. وی قالب‌های جاهلی را شکست و بهایی سنگین از جمله قطع رابطه‌ی زنان، حتی تا زمان تولد حضرت فاطمه علیها السلام را به جان خرید.

در منابع تاریخی و روایی این نکته مورد اجماع است که او از میان زنان بعد از بعثت پیامبر اکرم (ص) اولین کسی بود که پیامبر اکرم (ص) را تصدیق کرد و به وحدانیت خداوند و رسالت حضرت محمد (ص) گواهی داد. در نهایت، وی به خاطر سختی‌های جانفرسا و گرسنگی به شدت بیمار شد و از دنیا رفت.

مقام معنوی و ثبات عقیدتی او تا جایی رسید که خدا و پیامبر و ملائک او را دوست داشتند. پیامبر اکرم (ص) در حقش فرمود: «خداوند متعال هر روز به وجود تو چندین مرتبه به ملائک مباحثات می‌کند.» (مجلسی بی‌تا، ص ۱۴۲) «خداوند در شب معراج از پیامبر (ص) خواست به حضرت خدیجه سلام او را برساند.» (مجلسی بی‌تا، ص ۱۴۳) فضیلتها و کرامات حضرت به جایی رسید که «مانند حضرت مریم (س) برای او از بهشت طعام بهشتی آوردند.» (مجلسی بی‌تا، ص ۱۴۷) و «هنگامی که حضرت فاطمه (س) را باردار بود با فرزند خویش در شکم صحبت می‌کرد.» (مجلسی بی‌تا، ص ۱۴۷) و چه سعادت‌ی بالاتر از اینکه مادر دختری بود که دوازده امام علیهم السلام معصوم از او متولد شد.

یکی از مسائل مهم و بحث‌انگیز در زندگانی حضرت خدیجه (س) ازدواج او با پیامبر صلی الله علیه و اله است. سوالاتی مانند اینکه چرا این ازدواج در آن زمان به دلایلی - همچون خواستگاری غیر مستقیم او از پیامبر (ص) و نیز قبول مهریه از مال خود خدیجه - نوعی سنت شکنی محسوب می‌شود؟ و اینکه آیا ایشان قبل از ازدواج با پیامبر اکرم (ص) با شخص یا اشخاص دیگری ازدواج نموده‌اند؟ آیا از این ازدواج تنها یک فرزند متولد گردیده است؟ این پژوهش در صدد پاسخگویی به شبهات مذکور در مورد زندگی حضرت خدیجه (س) است.

در این نوشتار، ابتدا به مسئله پیشگامی خواستگاری و تقبل مهریه از مال خود حضرت خدیجه (س) می‌پردازیم. سپس به این سؤال می‌پردازد که آیا حضرت قبل از پیامبر اکرم (ص) ازدواجی داشته‌اند یا خیر. در نهایت به تعداد فرزندان حضرت با پیامبر اکرم (ص) می‌پردازد. امید است در این مقاله توانسته باشیم تا حدودی واقعیت‌های تاریخی در مورد ازدواج حضرت خدیجه (س) را نمایان کنیم.

۱. سنت شکنی در خواستگاری

یکی از نکات چالشی در تاریخ زندگانی حضرت خدیجه (س) ازدواج او با پیامبر (ص) است. به‌رغم وجود خواستگاران متعدد اشراف و بزرگان مکه برای حضرت و امتناع ایشان، ازدواج وی به دلایلی، نوعی سنت شکنی محسوب می‌شد. این سنت شکنی، شامل خواستگاری غیرمستقیم از پیامبر (ص) و نیز قبول مهریه از مال خودش بود.

این شبهه در دوران معاصر نیز از سوی مستشرقان و بدخواهان با اهدافی خاص، مطرح شده است که نیاز به بررسی بیشتر و پاسخ دارد. نک: (پیشوایی، ۱۹۱۹ق، ص ۱۱۹) از جریان خواستگاری و اظهار علاقه‌ی خدیجه به پیامبر (ص) می‌فهمیم این علاقه بر محور ارزشهای پاک انسانی بوده است. علامه سید جعفر مرتضی می‌نویسد: «حضرت خدیجه پیامبر را برای همسری انتخاب نمود به خاطر اخلاق کریمه و شرافت نفس و شخصیت والای پیامبر اکرم (ص)» (عاملی، ۱۴۲۶ ق، ۲، ص ۱۰۷) و گرنه خدیجه (س) به خاطر موقعیت اجتماعی و مالی و حسب و نسب و شخصیت والایی که داشته است خواستگاران زیادی از اشراف و بزرگان مکه داشته است. مجلسی در کتاب حیوه القلوب می‌نویسد:

چون ورقه بن نوفل نزد خدیجه آمد، گفت: ای خدیجه شنیده‌ام که اراده‌ی تزویج داری. جمیع پادشاهان و اکابر عرب تو را طلب کردند؛ مانند عتبه و شیبه و ابوجهل و اهل مکه نیز تو را طلب کردند و تو آنها را رد کردی. خدیجه فرمود: عمو جان آنها اهل ضلالت و جهالت هستند. ورقه گفت: شنیدم محمد بن عبدالله تو را خواسته است. او اصل نجابت و کرامت و علم و جود و مشهور آفاق است. (مجلسی، بی‌تا، ص ۱۴۶)

خدیجه در پاسخ به عموی خویش گفت: من او را خواسته‌ام و جلالت او را دانسته‌ام و رفتار او را پسندیده‌ام و به غیر او به دیگری رغبت نخواهم کرد. نک: (مجلسی، بی‌تا، ص ۱۴۷) ابن هشام نیز به این مطلب اشاره دارد که علت انتخاب پیامبر اکرم (ص) توسط خدیجه (س) شرافت نفس، سجایای اخلاقی، اخبار از آینده‌ی روشن حضرت بوده است. نک: (ابن هشام، بی‌تا، ۱، ص ۲۰۱) نویسنده‌ی حیات القلوب می‌افزاید:

هنگامی که ابوطالب از مسئله خواستگاری آگاه شد، صفیه دختر عبدالمطلب را برای استعلام احوال به منزل خدیجه (س) فرستاد؛ چون خدیجه داخل خانه ایشان شد و مورد استقبال حضرت قرار گرفت و چون صفیه شروع به سخن کرد، حضرت فرمود: من دانسته‌ام محمد مؤید است از جانب خدای تعالی و من مزاجت او را مورث عزت دنیا و شرف عقبی می‌دانم و از او هیچ توقع ندارم و خلعت فاخری برای صفیه حاضر کرد. (مجلسی، بی‌تا، ص ۱۴۹)

لازم به ذکر است انسان موجودی کمال‌گرا است و برای دستیابی به این کمال، گاه باید از سنت‌ها عبور کند و از قید و بندها و رسومات دست کشیده تا بتواند به کمال انسانی برسد.

۲. سنت شکنی در پرداخت مهریه

از مباحث دیگری که باید در مسئله ازدواج حضرت خدیجه (س) با پیامبر اکرم (ص) مورد بحث قرار گیرد، مسئله مهریه حضرت است. به چه دلیل حضرت مهریه‌ی خود را به عهده گرفت؟ دلیل این ماجرا، به‌خاطر فقر و تنگدستی رسول خدا (ص) نبود، بلکه به علت شدت علاقه‌ی ایشان به آن وجود مبارک بود. البته این مطالب نه تنها دستاویز منافقان و فتنه‌گران صدر اسلام شد، بلکه مستشرقین مغرض و جاهل نیز از آن سوء استفاده نمودند. مهدی پیشوایی می‌گوید:

برخی خاورشناسان با استناد به امور واهی درصدد اثبات این نکته هستند که پیامبر خدا به جهت اموال خدیجه با او ازدواج کرد حتی کار را به جایی رسانیده‌اند که با جعل داستانهایی درصدد اثبات مدعای خود برآمدند و پیامبر (ص) از این نکته بیم داشت که خدیجه از او درخواست طلاق کند. (پیشوایی، ۱۳۹۲، ص ۱۱۹)

در گزارشی از کتاب حیوه القلوب آمده، هنگامی که پیامبر همراه با عموهای خود به جلسه خواستگاری رفت، ابوطالب خطبه‌ای در نهایت بلاغت ایراد کرد. وی بعد از حمد و سپاس الهی و بیان برتری ذریه‌ی ابراهیم بر دیگران، برتری محمد بن عبدالله (ص) بر تمام اهل مکه و قبیله‌ی قریش را متذکر شد. سپس خطاب به ورقه بن نوفل گفت: آمده‌ایم خدیجه را از تو خواستگاری نمایم و هر مهرکه خواهید از مال خود می‌دهم. ولی خدیجه آن را قبول نمی‌کند و مهر را در مال خویش قرار می‌دهد. نک: (مجلسی، بی‌تا، ص ۱۲۸)

چنانچه ملاحظه شد، خدیجه، خود، مهر پیامبر را به گردن گرفت. اطرافیان از این عمل تعجب کردند و گفتند: «عجب از کی تابحال زنان مهر مردان را می‌دهند؟!» (عاملی، ۱۴۲۶ ق، ج ۲، ص ۱۰۷) در این هنگام

ابوطالب علیه السلام عصبانی شد (در این حالت جمیع قریش از او می ترسیدند) و گفت: آگاه باشید ای گروه قریش! اگر شوهران دیگر مثل پسر برادر من باشند، زنان به گرامی ترین قیمت‌ها و بلندترین مهرها ایشان را طلب خواهند کرد و اگر مانند شما باشند مهر گران از ایشان خواهند طلبید. نک: (مجلسی، بی‌تا، ص ۱۲۹)

با عنایت به مطالب ذکر شده، نشان می‌دهد که حضرت خدیجه (س) در پرداخت مهر، خودش داوطلب گردید و جایی برای اشکال تراشی منافقان و معاندان باقی نماند.

۳. ازدواج خدیجه قبل از نکاح با پیامبر اکرم (ص)

یکی از مسائلی که در سیره حضرت خدیجه (س) مورد اختلاف بین مورخان است، مسئله ازدواج حضرت است که آیا حضرت قبل از ازدواج با رسول اکرم (ص) با شخص یا اشخاص دیگر ازدواج کرده بود یا نه؟ و دیگر اینکه وی در هنگام ازدواج با پیامبر اکرم (ص)، چندسال داشت؟

در پاسخ به این مطلب مورخان دچار اختلاف گردیده‌اند. این موضوع دلایل مختلفی دارد که مهمترین دلیل آن اوضاع سیاسی و اجتماعی حاکم بر زمان تدوین تاریخ زندگانی حضرت خدیجه (س) است که موجب شد این مطلب دستخوش اغراض دشمنان حضرت واقع شود. منافقان در آن زمان تحمل این همه فضایل و مناقب حضرت را نداشتند و به همین دلیل دست به تحریف واقعیت‌های زندگی ایشان زدند. از سوی دیگر آنها برای اینکه بتوانند به حضرت نقص وارد کنند به تحریف تاریخ زندگی حضرت پرداختند. ولی گزارشهای تاریخی نشان می‌دهد که حضرت در آن زمان به دین حنیف بود و عدم ازدواج او با افرادی که در آن زمان به دین حنیف نبودند و مشرک و بت پرست بودند از مسلمات تاریخی است. هیچ بعید نیست که خدیجه در این مدت طولانی، ازدواج نکرده باشد؛ چون پدرش در «جنگ فجار» کشته شد و ولی او به اندازه پدر، بر وی تسلط نداشت که بتواند او را به ازدواج با کسی اجبار کند، و در این مدت ازدواج نکرده بود و بزرگانی را که به خواستگاری او آمده بودند، رد کرده بود تا کسی را که دارای صفات عالی و شأن ممتاز باشد. (حیدری، ۱، ص ۲۹)

انصاریان در کتاب خود می گوید:

با تحقیقاتی که انجام شده خدیجه کبری (س) حاضر نشد احدی از افراد مکه را به عنوان شوهر انتخاب کند زیرا فردی را از نظر اخلاق، روش و منش هم شان خود نمی دید. (انصاریان، ۱۳۸۸، ص ۱۹)

از موارد تحریف در زندگی ام المؤمنین خدیجه کبری (س) بیوه بودنش قبل ازدواج با رسول خدا (ص) و همچنین ازدواج های قبلی اش با دو نفر از کفار مکه است. او زنی بسیار عاقل و اندیشمند و دارای بصیرت و در عین حال یکتاپرست بود و حاضر نشد در کنار یک بت پرست و مشرک زندگی کند و شاید به همین دلیل بعضی از علماء به ازدواج او در سن چهل سالگی قائل گردیده اند. افرادی مانند حمیری و خصیبی که گفته اند: «او حاضر نشد تا چهل سالگی ازدواج کند» (حمیری، ۱۴۱۳ق، ص ۲۲۵- خصیبی، ۱۴۱۹ق، ص ۴۰)

خدیجه کبری (س) قبل ازدواج با رسول خدا (ص) هرگز ازدواج نکرده بود. این مطلب که ایشان دو بار قبل از رسول خدا (ص) ازدواج نموده، غالباً در کتب اهل سنت آمده است. ابوالفرج اصفهانی می نویسد: «او قبل از ازدواج با پیامبر دوبار ازدواج کرده بود» (ابوالفرج اصفهانی، ۱۳۸۱، ص ۲۰)

لازم به ذکر است در مورد مذهب ابوالفرج اصفهانی رجال شناسانی مانند شیخ طوسی او را شیعه ی زیدی خوانده اند، ولی با توجه به اینکه او از نوادگان مروان حکم است احتمال سنی بودن او است. نک: (طوسی، ۱۴۲۰ق، ص ۵۴۴) ولی اکثریت قریب به اتفاق علماء شیعه معتقدند که ایشان تا زمان ازدواج با پیامبر اکرم با هیچ کس ازدواج نکرده اند. سید مرتضی و شیخ طوسی روایت کرده اند: «که چون آن حضرت خدیجه را تزویج نمود او باکره بود و به عقد شوهر دیگری پیش از آن حضرت به در نیامده بود» (مجلسی، بی تا، ص ۸۳۳)

به دو دلیل حضرت خدیجه (س) تا زمان ازدواج با حضرت رسول اکرم خدا (ص) با شخص دیگری ازدواج نکرده بود:

اول: ناسازگاری با مبانی اعتقادی

یکی از مسلمات مذهب جعفری علیه السلام عصمت خاندان پیامبر اکرم (ص) است. عصمت در اینجا فقط به معنای پاکی از گناه و فکر گناه نیست بلکه به معنای تطهیر خاندان پیامبر اکرم (ص) از هر گونه رجس و آلودگی است. ازدواج خدیجه (س) با دو مشرک ایشان را از دایره طهارت خارج کرده و قابلیت او را از مادری حضرت زهرا و دوازده امام معصوم (س) علیهم سلب می کند. زیرا «این بزرگواران دارای عصمت دائمی و ذاتی

هستند» (مجلات، ۱۳۷۰، ۲، ص ۲۶۸) علاوه بر این یکی از القاب حضرت، طاهره است. نک: (بحار الانوار، ۱۳۶۳، ۱۶، ص ۱۲) و این لقب در زمان جاهلیت به ایشان داده شد و چون طاهره به معنای پاک منشی است می توان فهمید که آن حضرت در زمان جاهلیت پیرو یکی از ادیان الهی بوده، به احکام آن عمل می کرد و این پایبندی به حدی بوده که در دورانی که مردم بیشتر در فساد و بی بندوباری بوده اند ایشان به طاهره ملقب بوده است. مجلسی می گوید: «او همیشه انتظار ظهور پیامبر موعود را می کشید و از عموی خود ورقه بن نوفل جوایب نشانه های نبوت بود» (بحار الانوار، ۱۳۶۳، ۱۶، ص ۵۷) در روایات نیز آمده است: احترام حضرت محمد (ص) به خدیجه (س) به خاطر عقیده اش به توحید بوده است. عایشه می گوید:

پیامبر اکرم (ص) فرمود: به خدا قسم من از او (خدیجه) جز خیر ندیدم، به من ایمان آورد در حالیکه همه مردم کافر بودند، مرا تصدیق کرد، هنگامی که مرا تکذیب کردند، مرا یاری کرد با مالش در حالیکه همه مرا محروم کردند، و خداوند از او به من فرزند روزی کرد، در حالیکه از زنان دیگر فرزندی به من نداد. (احمد بن حنبل، ۱۴۱۶، ص ۱۱۸)

از آنجا که پیامبر (ص) پانزده سال قبل از بعثت با خدیجه (س) ازدواج کرده، در حالیکه هنوز اسلام به آن حضرت عرضه نشده بود، و نیز دیگر ادیان الهی به جز ادیان ابراهیمی به نحوی توحید از آنان رخت بر بسته بود. می توان نتیجه گرفت خدیجه (س) به مکتب حنیف و توحیدی ابراهیمی بوده است.

جعفریان خاطر نشان می کند:

حنیف به کسی اطلاق می شود که در مقابل شرک ایستادگی نموده، تمایل به دین حق و توحید ابراهیمی دارد. و از آنجا که اجداد پیامبر اکرم (ص) همه موحد بوده اند، در این صورت ازدواج ایشان با افراد مشرک و بت پرست جایز نبوده است این موضوع در روایات معصومین علیهم السلام کرارا تصریح شده است» (جعفریان، ۱۳۸۶، ص ۱۸۶)

دلیل دوم: عدم اعتبار گزارشهای تاریخی در مورد ازدواج خدیجه (س)

اگرچه گزارشهای تاریخی در مورد ازدواج خدیجه (س) مغایر با اصول اعتقادی اسلام و بویژه شیعه است و هیچگونه اعتباری ندارد اما لازم به ذکر است بازگشت این اخبار به منابع روایی و تاریخی اهل سنت است. و این ادعا بطور حتم از منابع آنان صادر شده است و در هیچیک از منابع روایی شیعه در آن ردپایی نیست و یکی از

دلایل آن می‌تواند توجیه این مطلب باشد که کسانی که ادعای جانشینی پیامبر اکرم خدا(ص) را داشتند از ایمان اجداد خود محروم بودند. و برای پر کردن این خلاء دست به تحریف واقعیت‌های تاریخی زدند.

۴. سن حضرت خدیجه در هنگام ازدواج

از مسائل بحث برانگیز دیگر در مورد حضرت خدیجه(س) سن او در هنگام ازدواج با پیامبر خدا(ص) است. در این موضوع چند نظر وجود دارد که قابل بررسی است.

نظر مشهور این است که حضرت ۱۵ سال از پیامبر اکرم(ص) بزرگتر بوده است و این از تحریفات تاریخی در مورد ایشان است.

آنچه در گزارش‌های تاریخی در کتب اهل سنت مشاهده می‌شود این است که حضرت خدیجه کبری(س) در هنگام ازدواج با پیامبر اکرم ۴۰ ساله بود. البته نظرات در مورد سن ازدواج حضرت متفاوت است.

ابن اثیر در تاریخ خود می‌نویسد: «هنگانی که پیامبر خدا(ص) ایشان را تزویج نمود ۲۵ سال داشت و خدیجه(س) ۴۰ ساله بود ولی اقوال دیگری نیز وجود دارد» (ابن اثیر، ۱۴۰۹ق، ۱، ص ۲۳) اما در منابع شیعی سن حضرت در هنگام ازدواج با پیامبر را ۲۵، ۲۸، ۳۰ و ۳۲ سال نیز دانسته‌اند که ما در اینجا به دو قول مشهور در میان مورخان اسلامی اشاره می‌نماییم.

اول: عده‌ای از مورخان می‌گویند: سن خدیجه کبری(س) ۲۵ سال بوده است. در این صورت حضرت با پیامبر اکرم هم سن بوده است بیهقی در مختصر تاریخ دمشق می‌نویسد: «سن حضرت خدیجه(س) هنگام ازدواج با رسول خدا(ص) ۲۵ سال بوده است» (بیهقی، ۱۳۶۸، ۲، ص ۷)

آنچه مورد اتفاق اکثر علمای شیعی است همان سن ۲۵ سال است. مرحوم مجلسی در کتاب حیوه القلوب از شیخ طبرسی نقل می‌کند: «اول زنی که پیامبر خدا(ص) تزویج نمود خدیجه دختر خویلد بود و در این هنگام ۲۵ سال داشت» (مجلسی، بی‌تا، ۲، ص ۸۳۳) بنابر دیدگاه بیهقی «اگر سن او در زمان وفاتش ۵۰ سال باشد و پانزده سال قبل از بعثت با پیامبر خدا(ص) ازدواج کرده باشد در زمان ازدواج ۲۵ ساله بوده است» (بیهقی، ۱۳۶۸، ۲، ص ۷)

دوم: عده‌ای هم قائل به ۲۸ سالگی هستند. ابن عباس و جمعی از دانشمندان بر آنند که ۲۸ ساله بوده است. (اربلی، ۱۴۲۱، ۲، ص ۱۳۶ و ۱۳۹) و آنچه مورد ترجیح کثیری از مورخان است، سن ۲۸ سالگی می‌باشد.

لازم به ذکر است اقوال مختلف بر سن ازدواج حضرت خدیجه غیر قابل انکار است. یعقوبی در این مورد می‌نویسد: «وفات خدیجه در سن ۵۷ سالگی بوده است» (یعقوبی، بی‌تا، ۲، ص ۳۵) با احتساب اینکه پیامبر اکرم (ص) ۲۵ سال با وی زندگی کرده بنابراین هنگام ازدواج ۳۲ ساله بوده است.

۵. فرزندان حضرت خدیجه (س)

یکی از فضایل خدیجه نسل پاک و مطهری بود که بعد از خویش به جای نهاد. او مادر دختری بود که در فضیلت همپای پدر و همسر و فرزندان معصوم خود بود و در قرآن کریم هرگونه رجس و پلیدی از ساحت آنان پاک گردیده است. (احزاب، ۳۳)۳، مادری که این فرزند دردامان او رشد کرده است دارای چه حالاتی بوده است که از طریق رحم، از شیر، از عمل، از اخلاص و پاکی توانسته در این فرزند جلوه گر شود. مقام خدیجه به جایی رسیده بود که در همه دنیا مرسوم است فرزندان را به نام پدر معرفی می‌کنند، ولی در معارف اسلامی علاوه بر ذکر پدران به نام مادران نیز معرفی می‌کنند. مانند: وقتی که به اباعبدالله الحسین سلام می‌دهیم، می‌گوییم: «السلام علیک یابن فاطمه الزهرا وابن خدیجه الکبری» (طوسی ۱۴۱۱، ص ۷۲۰) بود

خدیجه زنی بود که در زیارت اربعین خطاب به امام حسین علیه السلام می‌خوانیم: «شهادت می‌دهیم که شما در پشت مردان بزرگوار و رحمهای پاکیزه وجود یافتید»۴ (سید بن طاووس، ۱۴۰۹ق، ۳، ص ۱۸) امام مجتبی علیه السلام در توضیح آیه شریفه (من شما را در رحم مادران به هر شکلی که خواستم صورت بندی کردم و به شما قیافه دادم)۵ (انفطار، ۲) می‌فرماید:

خداوند متعال در صلب مادر شکل و قیافه علی علیه السلام رابه شکل و قیافه پیامبر تصویر نمود پس علی بن ابیطالب علیه السلام شبیه ترین فرد به رسول خدا (ص) بود و برادرم حسین علیه السلام را به شکل مادرم فاطمه (س) تصویر نمود و برادرم حسین علیه السلام شبیه ترین فرد به مادرم فاطمه (س) بود و اما من را که

۳ «انما یریدالله لیزهب عنکم الرجس اهل البیت و یطرحکم تطهیرا»

۴ «اشهد انک کنت نورا فی الاصلاب الشامخه و الارحام المطهره»

۵ «فی ای صوره ما شاء رکبک» (انفطار، ۲)

می‌خواست در رحم مادرم صورتگری کند من را به شکل مادربزرگم خدیجه صورتگری کرد و من شبیه ترین فرد به مادربزرگم خدیجه (س) هستم. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ۱۸، ص ۲۲۳)

در مورد تعداد فرزندان پیامبر اکرم (ص) با خدیجه در میان محققین اختلاف نظر وجود دارد عده‌ای از آنان قائل هستند که تنها فرزند آنها حضرت فاطمه (س) است و پیامبر (ص) فرزند دیگری از خدیجه نداشته است. جعفر مرتضی در کتاب خود پس از نقل روایات مختلف از کتابهای شیعه و اهل سنت و بررسی های گوناگون چنین نتیجه می‌گیرد:

۱- ازدواج رقیه و ام کلثوم با پسران ابولهب، سپس با عثمان از امور واهی است و ثابت نشده است و در مورد عثمان، تشابه اسمی موجب این اشتباه گردیده است. ۲- شواهد متعددی وجود دارد که حضرت خدیجه قبل از پیامبراساسا ازدواج نکرده است. و هنگام ازدواج با پیامبر (ص) دوشیزه بوده است. و از علامه ی سوری (ابن شهر آشوب) نقل می‌کند که می‌نویسد: «ان النبی قد تزوج خدیجه و هی عذراء» همانا پیامبر (ص) با خدیجه که دوشیزه بود ازدواج کرد. چنانکه دو کتاب «الانوار» و «البدع» این مطلب را تأکید می‌کند آنجا که در آنها نقل شده: رقیه و زینب دختران هاله خواهران خدیجه بوده اند. نک: (عاملی، بی تا، ۱۳ تا ۱۴)

یکی دیگر از اموری که مطلب فوق را تأیید می‌کند حدیثی است که از پیامبر (ص) نقل شده که خطاب به حضرت علی علیه السلام فرمود:

علی جان به تو در زندگی سه امتیاز و ویژگی ارزانی گردید که به هیچکس دیگر از مردم حتی به من ارزانی نشد، ۱- به تو افتخار دامادی من داده شد در حالیکه من پدر همسری بسان تو ندارم ۲- به تو همسری مانند دختر فرزانه ام فاطمه عنایت شد در حالی که به من همسری مانند او داده نشد. ۳- به تو پسرانی ارجمند مانند حسن و حسین علیهما السلام عنایت گردید اما به من عنایت نشد، اما شما از من هستید و من از شما. (شافعی، ۱۴۱۵، ۲، ۳۸۴)

از این روایت فهمیده می‌شود با توجه به ویژگی اول در حدیث فوق، پیامبر اکرم (ص) تنها یک داماد داشت و او کسی جز حضرت امیرالمومنین علیه السلام بود. علاوه بر آن صاحب کتاب «استغاثه» می‌نویسد:

زینب و رقیه دختران خواهر خدیجه بوده اند. به نظر او برای خدیجه فرزندی جز فاطمه (س) نبوده است. نک: (دخیل، ۱۳۶۳، ص ۱۱) و مجلسی در بحار آورده است:

پیغمبر اکرم (ص) با خدیجه ازدواج نمود در حالیکه دوشیزه بود و این امر را تاکید می‌کند که رقیه وزینب دختران هاله خواهر خدیجه هستند. نک: (مجلسی، ۱۴۰۳، ۱۶، ص ۳) و صاحب کتاب مناقب نیز بیان می‌کند: «پیامبر اکرم با حضرت خدیجه ازدواج نمود در حالیکه باکره بود و بر این مطلب در دو کتاب «الانوار» و «بدع» که رقیه و زینب دو دختر هاله، خواهر خدیجه بودند تاکید زیادی دارند. نک: (ابن شهر آشوب، ۱۴۳۲ق، ۱، ص ۱۵۹) با توجه به این نظر دو سوال پیش می‌آید، اگر پیامبر دخترانی نداشت که بگوییم با پسران ابولهب و سپس با عثمان ازدواج کردند پس چرا در قرآن سخن از دختران رسول خدا به میان آمده است؟ خداوند در آیه شریفه می‌فرماید: «ای پیامبر به همسران و دختران و زنان مومن بگو روسریهای بلند خود را بر خویش افکنند» (احزاب، ۵۹) و یا اینکه در مضمون حدیثی که از رسول خدا نقل شده، گویای این است که فرمود: ای مردم آیا شما را راهنمایی نکنم به کسی که دایی و خاله شان بهترین هستند؟ عرض کردند: چرا ای رسول خدا فرمود: حسن و حسین، که دایشان قاسم فرزند رسول خدا (ص) و خاله شان زینب دختر رسول خدا هستند. (ابن ابی الحدید، بی‌تا، ۱۴، ص ۱۹۲)

در پاسخ هر دو سوال باید گفت: همانطور که قبلا اشاره شد این بانوان دختران هاله خواهر و تحت کفالت حضرت خدیجه بودند و پس از ازدواج تحت سرپرستی پیامبر (ص) قرار گرفتند و به عنوان دختران پیامبر (ص) خوانده شدند، اسلام آوردند و به مدینه هجرت کردند. نک: (ابن شهر آشوب، ۱۴۳۲ق، ۱، ص ۱۵۹)

قول مشهور درباره فرزندان حضرت خدیجه (س)

مشهور بین مورخان این است که همه فرزندان پیامبر (ص) به جز ابراهیم از خدیجه بودند. طبق این نظر، فرزندان پیامبر و خدیجه شش تن بودند، دو پسر به نام های قاسم و عبدالله و چهار دختر به نام های زینب، ام کلثوم، رقیه و فاطمه (س) بودند. نک: (ابن هشام، بی‌تا، ج ۱، ص ۱۸۶)

این مطلب که فرزندان خدیجه دو پسر و چهار دختر بودند، از عامه و خاصه روایت گردیده است. مجلسی نقل می‌کند: (در قرب الاسناد به سند معتبر از حضرت صادق علیه السلام روایت کرده است که برای رسول خدا (ص) طاهر، قاسم، زینب و ام کلثوم و رقیه و فاطمه متولد شدند. نک: (مجلسی، بی‌تا، ص ۸۲۳) و یا مضمون حدیثی که از رسول خدا نقل شده، گویای این دیدگاه است که فرمود: ای مردم آیا شما را راهنمایی نکنم به کسی که دایی و خاله شان بهترین هستند؟ عرض کردند: چرا ای رسول خدا فرمود: حسن و حسین، که دایشان قاسم فرزند رسول خدا (ص) و خاله شان زینب دختر رسول خدا هستند. (ابن ابی الحدید، بی‌تا، ۱۴، ص ۱۹۲)

باز همان مضمون روایت بالا رامجلسی از شیخ طبرسی و ابن شهر آشوب و دیگران روایت کرده است. که اولاد پیامبر (ص) از غیر خدیجه بوجود نیامدند، مگر ابراهیم که از ماریه بوجود آمد. (مجلسی، بی تا، ص ۸۲۵) و اولاد حضرت عبارت بودند از: اول قاسم که کنیه آن حضرت را به همان سبب ابوالقاسم کردند. او پیش از بعثت متولد گردید. دوم عبدالله که بعد از بعثت متولد شد و به همین سبب او را ملقب به طاهر و طیب گردانیدند در هر صورت هر دو در مکه وفات یافتند. نک: (مجلسی، بی تا، ص ۸۲۵)

بنا بر این نظرات حاصل ازدواج پیامبر (ص) با خدیجه شش فرزند بود که دو نفر از آنان به نامهای «قاسم» و «عبدالله» در طفولیت از دنیا رفتند. اولی پیش از بعثت و دومی پس از بعثت و اسامی دختران «رقیه»، «زینب»، «ام کلثوم» و «فاطمه» که همه به جز فاطمه (س) پیش از رحلت رسول خدا (ص) از دنیا رفته بودند. نک: (ملک محمدی، ۱۳۹۴، ۱، ص ۳۹) این نظر دوم را که نظر مشهور نیز هست روایتی از وجود پیامبر اکرم (ص) تایید می کند. پیامبر در ضمن گفتاری در تمجید از حضرت خدیجه به عایشه فرمود: «خدیجه برای من فرزندان آورد در حالی که شما این ویژگی را نداشتید و نازا بودید. به کار بردن لفظ قرزندان در این روایت حاکی از این است که خدیجه بیش از یک فرزند داشته است. (اربلی، ۲، ص ۷۳)

و باز هم در روایتی دیگر از شیخ صدوق می خوانیم: از امام صادق که علیه السلام فرمود:

«روزی پیامبر (ص) به خانه خود وارد شد دید عایشه با جیغ و داد به فاطمه (س) می گوید ای دختر خدیجه! سوگند به خدا تو تصور می کنی مادرت بر ما برتری دارد، او چه برتری بر ما دارد؟ او نیز مانند ماست. پیامبر (ص) این سخن را شنید، وقتی فاطمه (س) پدرش را دید گریه کرد، پیامبر (ص) پرسید: ای دختر محمد (ص) چرا گریه می کنی؟ فاطمه (س) به پدرش سخنان ناروای عایشه را خبر داد، پیامبر (ص) خشمگین شد و خطاب به عایشه فرمود: ساکت ای حمیرا! به درستی که خدیجه بانوی بسیار ودود و ولود بود. از من فرزندان آورد برای من عبدالله را متولد نمود در حالیکه طاهر و مطهر بود، ولی خداوند تورا نازا قرار داد. نک: (ابن بابویه، ۱۳۶۲، ۱، ۳۷ و ۳۸)

ابن درید می نویسد: ودود به معنای بسیار دوست داشتنی و ولود یعنی کثیر الاولاد است. (ابن درید، ۱۹۸۸م، ۲، ص ۶۸۳)

از قرائن و گزارشات تاریخی بر می آید که پسران پیامبر اکرم (ص) در همان دوران جاهلیت از دنیا رفتند. طبری در تاریخ خود می نویسد: «پسران پیامبر در جاهلیت بمردند و دختران به دوران اسلام رسیدند و مسلمان

بودند و با پیامبر هجرت کردند» (طبری، ۱۳۷۵، ۲، ص ۲۸۱) در هر صورت این دختران چه از خدیجه باشند، چه از خواهر او هاله، اسلام آوردند و به مدینه هجرت نمودند. ابن اثیر در تاریخ خود می‌نویسد:

همه فرزندان دختر از خدیجه بودند و فرزندان پسر به جز ابراهیم نیز از خدیجه بودند. دختران عبارت بودند از: زینب، رقیه، ام کلثوم و فاطمه (س) و فرزندان پسر قاسم که کنیه رسول اکرم (ص) بواسطه او بود، طاهر و طیب و قولی نیز وجود دارد که قاسم و طاهر و عبدالله است. یعنی حضرت از خدیجه سه پسر داشته است. عبدالله همان طیب است که در دوران اسلام متولد گردید و قولی نیز وجود دارد که قاسم و عبدالله همان طاهر و طیب هستند، قاسم در مکه از دنیا رفت و او اولین فرزند رسول اکرم بود که رحلت نمود. سپس عبدالله از دنیا رفت. زبیر بن نکر می‌گوید: «فرزندان خدیجه بیشتر از اینها هستند.» (ابن اثیر، ۱۴۰۹، ۱، ص ۲۳)

در مورد فرزندان پیامبر اکرم (ص) با خدیجه در میان محققین اختلاف نظر وجود دارد. عده‌ای از آنان قائل هستند که تنها فرزند آنها حضرت فاطمه (س) است و پیامبر (ص) فرزند دیگری از خدیجه نداشته است. و عده‌ای دیگر قائل به بیش از یکی هستند.

سخن آخر اینکه بررسی زندگی خدیجه بدون توجه به ارادت و عنایت او به مقام نبوت و معنویت با واقعیات زندگی حضرت فاصله زیادی دارد و این باعث می‌شود در برداشت از گزارشهای تاریخی مربوط به زندگی ایشان شبهات و مشکلات زیادی ایجاد گردد. همچنین برداشت مادی گرایانه بر رفتارهای الهی و معنوی خدیجه موجب بسیاری از تحریفات در گزارشهای تاریخی گردیده است، چون در بررسی و تحلیل حوادث تاریخی حقایق را درک نکرده اند، لازم به ذکر است، بسیاری از مطالبی که درباره تاریخ زندگی حضرت خدیجه مطرح شده است، درستی آنها به اثبات رسیده است. اما به دلایلی مانند وضعیت سیاسی و اجتماعی و نیات مغرضانه و تفسیر مادی برای حقایق تاریخی معنوی بخشی از زندگی او در هاله‌ای از ابهام قرار گرفته است و تحریفات در این زمینه رخ داده که بر محققین لازم است با تلاش و مجاهدت زیاد حقیقت امر را بر مردم روشن سازند. امید است در این مقاله توانسته باشیم تا حدودی واقعیتهای تاریخی در مورد ازدواج حضرت خدیجه (س) را بیان کرده باشیم.

جمع بندی

از مسائل مهم و بحث انگیز در زندگانی حضرت خدیجه ازدواج او با پیامبر (ص) است. این ازدواج نه تنها در آن زمان به دلایلی همچون خواستگاری غیر مستقیم او از پیامبر (ص) و نیز قبول مهر از مال خود خدیجه

-با توجه به رد کردن خواستگاران از اشراف و بزرگان مکه در واقع نوعی سنت شکنی محسوب می شود بلکه در دوران معاصر نیز از سوی بدخواهان با اهدافی خاص، شبهاتی در باره این ازدواج مطرح شده است که نیاز به بررسی بیشتر و پاسخ دارد. از جریان خواستگاری و اظهار علاقه خدیجه به پیامبر (ص) می فهمیم که این علاقه بر محور ارزشهای پاک انسانی و اطلاع ایشان از مقامات معنوی و اخروی پیامبر (ص) بوده است.

از مباحث دیگری که باید در مسئله ازدواج حضرت خدیجه با پیامبر اکرم باید مورد بحث و بررسی قرار گیرد مسئله مهر و صداق حضرت است که حضرت مهریه را خودش به عهده گرفتند قبول مهریه از جانب حضرت خدیجه بوده است. و دلیل آن بخاطر فقر و تنگدستی رسول خدا. تبوده است بلکه بخاطر شدت علاقه او به وجود مبارک پیامبر اکرم (ص) بوده است

دیگر از مسائلی که در سیره حضرت خدیجه مورد اختلاف بین مورخان است، ازدواج خدیجه قبل از ازدواج با رسول اکرم (ص) با شخص یا اشخاص دیگر است. و سن او در هنگام ازدواج چندسال بوده است؟ در پاسخ به این مطلب مورخان دچار اختلاف گردیدند و دلایل مختلف داشته است. مهمترین دلیل آن اوضاع سیاسی و اجتماعی حاکم بر زمان تدوین تاریخ زندگانی حضرت خدیجه بوده است که موجب گردیده این مطلب دستخوش اغراض دشمنان او واقع شود. منافقان در آن زمان تحمل اینهمه فضایل و مناقب وی را نداشتند و به همین دلیل دست به تحریف واقعیت های زندگی ایشان زدند. از سوی دیگر آنها برای اینکه بتوانند به حضرت نقص وارد کنند به تحریف تاریخ زندگی خدیجه پرداختند. ولی گزارشهای تاریخی نشان می دهد حضرت در آن زمان به دین حنیف بودند و ازدواج نکردن او با افرادی که در آن زمان و مشرک و بت پرست بودند از مسلمات تاریخی است.

از مسائل بحث برانگیز دیگر در مورد ازدواج خدیجه سن او است. آنچه در گزارش های تاریخی در کتب اهل سنت مشاهده می شود این است که حضرت خدیجه کبری در هنگام ازدواج با پیامبر اکرم ۴۰ ساله بوده است. البته نظرات در مورد سن ازدواج حضرت متفاوت است اما در منابع شیعی سن خدیجه در هنگام ازدواج با پیامبر (ص) را ۲۵ و ۲۸ و ۳۰ و ۳۲ سال دانسته اند.

در مورد فرزندان پیامبر اکرم (ص) با خدیجه در میان محققین اختلاف نظر وجود دارد. عده ای از آنان از آنان قائل هستند که تنها فرزند آنها حضرت فاطمه است و پیامبر (ص) فرزند دیگری از خدیجه (س) نداشته است. اما آنچه مشهور بین مورخین است این است که همه فرزندان پیامبر به جز ابراهیم از خدیجه بودند. طبق

نظر مشهور، فرزندان پیامبر و خدیجه شش تن بودند، دو پسر به نام های قاسم و عبدالله و چهار دختر به نام های زینب، ام کلثوم، رقیه و فاطمه (س) بودند.

منابع

• قرآن کریم.

۱. ابن اثیر، ابوالحسن علی بن ابوالکرم محمد، (۱۴۰۴ق)، اسدالغابه، ۵جلدی، بیروت.
۲. ابن حنبل، احمد بن محمد، (۱۴۱۶ق)، مسند امام احمد بن حنبل، بیروت: مؤسسه الرساله.
۳. ابن هشام، عبد الملک بن هشام، (بی تا)، سیره النبویه، ۳جلدی، بیروت: دارالکتب العلمیه.
۴. ابونعیم، احمد بن عبدالله، (۱۴۱۲ق)، دلائل النبوه، بیروت: دارالفنایس.
۵. اربلی، علی بن عیسی، (۱۳۸۱ق)، کشف الغمه فی معرفه الائمه، ۳جلدی، تبریز: بنی هاشمی.
۶. ابن شهر آشوب، محمد بن علی، (۱۴۳۲ق)، ۴ جلدی، قم: مکتبه الحیدریه.
۷. ابن عساکر، محمد بن مکرم بن علی، (۱۴۰۲ق)، مختصر تاریخ دمشق، دو جلدی، دمشق: دارالنشر.
۸. اصفهانی، علی بن حسین ابوالفرج، (۱۳۸۱)، مقاتل الطالبین، قم: المکتبه الحیدریه.
۹. انصاریان، حسین، (۱۳۸۸)، مقام حضرت خدیجه، قم: دارالعرفان.
۱۰. ابن طاووس، رضی الدین علی بن موسی بن طاووس، (۱۳۷۳ش)، اقبال الاعمال، دو جلدی، تهران.
۱۱. ابن درید، محمد بن حسن، (۱۹۸۴م)، جمهره اللغه، بیروت: دارالعلم.
۱۲. بیهقی، ابوبکر، (۱۳۶۱)، دلائل النبوه و معرفه الاحوال صاحب الشریعه، ۳ جلدی، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
۱۳. پیشوایی، مهدی، (۱۳۹۲)، تاریخ اسلام، تهران: معارف.
۱۴. پاینده، ابوالقاسم، (۱۳۷۵)، ترجمه تاریخ طبری، ۵ جلدی، تهران: اساطیر.
۱۵. تهرانی، حسین، (۱۳۹۳)، خصایص ام المؤمنین خدیجه کبری، قم: طوبای محبت.
۱۶. جعفریان، رسول، (۱۳۸۶)، سیره رسول خدا، قم: دلیل ما.
۱۷. حمیری، ابو العباس عبدالله بن جعفر، (۱۳۷۱)، قرب الاسناد، قم: موسسه آل البيت لاحیاء التراث.
۱۸. حیدری، احمد، بزرگ زنان صدر اسلام، کتابخانه مدرسه فقاها، www.eShia.ir.

۱۹. خصیبی، حسین بن حمدان، (۱۴۱۹ق)، هدایه الکبری، تهران: بلاغ.
۲۰. دمشقی باعونی شافعی، محمد بن احمد، (۱۴۱۵ق)، جواهر المطالب فی مناقب الامام علی بن ابیطالب، دوجلدی، قم: مجمع احیاء ثقافه الاسلامیه.
۲۱. دخیل، علی محمدعلی، (۱۳۶۳)، خدیجه دختر خویلد، ترجمه: فیروز حریرچی، تهران: امیرکبیر.
۲۲. صدوق، محمدبن علی بن بابویه، (۱۳۶۲)، خصال، قم: جامعه مدرسین.
۲۳. طبرسی، فضل بن حسن، (۱۳۷۱)، اعلام الوری، بی جا، بی تا.
۲۴. طوسی، محمدبن حسن بن علی بن حسن، (۱۴۱۱ق)، مصباح المتهدجد، بیروت: مؤسسه فقه شیعه.
۲۵. طوسی، محمدبن حسن بن علی بن حسن، (۱۴۲۰ق)، الفهرست، قم: کتابخانه محقق طباطبایی.
۲۶. عاملی، جعفر مرتضی، (۱۴۲۶ق)، الصحیح من سیره النبی، ۳۵ جلدی، قم: دارالحدیث.
۲۷. قمی، عباس، (۱۴۱۴ق)، سفینه البحار، قم: اسوه.
۲۸. محلاتی، ذبیح الله، (۱۳۷۰)، ریاحین الشریعه، ۲ جلدی، قم: دارالکتب الاسلامیه.
۲۹. مجلسی، محمدباقر، (بی تا)، حیوه القلوب، مشهد: کتاب فروشی جعفری.
۳۰. مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳ق)، بحار الانوار، ج ۱۱۱، بیروت.
۳۱. ملک محمدی، علی بمان، (۱۳۹۴)، تاریخ پیامبر و اهل بیت، ۷ جلدی، قم: جامعه المصطفی العالمیه.
۳۲. واحد تحقیقات قائمیه اصفهان، نرم افزار دانشنامه حضرت خدیجه (س)، مرکز رایانه ای.
۳۳. ابن ابی الحدید، (بی تا)، شرح نهج البلاغه، تصحیح: محمد ابوالفضل ابراهیم، بیروت، دارالعلمیه.